

Sune Berthelsen

Fra Realisme til Okkultisme

Karl Gjellerup 1857-1919

Ja, vist saa, men saadanne Meninger om aldeles metafysiske Spørgsmaal, har virkelig ikke den Magt. Naturligvis – Religionen har haft en saadan Magt – desværre, men nu kan den ikke udøve den længer. De religiøse Anskuelser er jo ikke Mennesket. De staar slet ikke længer i organisk Sammenhæng med det øvrige Sjæleliv, uden naar de er bleven fixe Ideer. De er jo ellers ikke bestemmende, bringer ikke Motiver for vore vigtigste Handlinger – De ryster paa Hovedet? vil De ikke indrømme mig det? – for Deres eget Vedkommende –

Hovedpersonen Koch i Karl Gjellerups romanen *Det unge Danmark* (1879)

Karl Gjellerup, der delte den første danske nobelpris i litteratur med Henrik Pontoppidan i 1917, indledte sit forfatterskab som overbevist brandesianer for siden at forvandle sig til at være den store virkelighedsfjerne, metafysiske idealist.

Engagementet i Det moderne Gennembrud var for Gjellerup delvist et opgør med opvæksten på en sjællandsk præstegård. I sine første værker efter, at han var blevet vundet for den brandesianske sag, bekæmpede han med ildhu kristendommens undertrykkelse, højres politiske regimente og overklassens magttyranni. Georg Brandes som Gjellerup kaldte ”vor Helligaands Ridder, vor Sankt Georg”, fungerede i denne periode som førstelæser på romanerne.

På trods af Gjellerups engagement eller måske netop på grund af sin kampvilje formåede han ikke rigtig at fylde sine bøger med det samme livfulde nærvær som en del andre af gennembruddets forfattere. Romanernes problemer blev meget præcist formuleret af Herman Bang i *Realisme og Realister* (1879); ”man har en tydelig Følelse af, at for ham er Problemerne Hovedsagen, og Romanen med sin psykologiske Undersøgelse er ham kun en Ramme om en Udvikling eller – og det er hans Hovedfejl – maaske snarere om nogle Samtaler. Den psykologiske Iagttagelse i ”en Idealist” er hverken rig eller betydelig, [...] De er for meget af talende Hoveder, arbejdende Hjærner, hvor Kroppen mangler.” Og videre samme sted hedder det om Gjellerups roman *Det unge Danmark* (1879); ”Selve den samme Ungdom, der kan lade Gjellerup proklamere de mest moderne Ideer, hindrer ham i at skrive en moderne Roman.”

I midten af 1880'erne kølnedes Gjellerups begejstring for gennembruddets ideer, og langsomt vendte han sig væk fra sin tidligere kampfælle og lærermester Georg Brandes. Forfatterskabets nybrud symboliseres i eminent grad af, at Gjellerup sammen med sin tyske kone emigrerede til Dresden. Under kraftig inspiration fra det germanske myteunivers i Wagners operaer indledte han en livsvarig passion for en virkelighedsfjern idealisme. Gennem indgående studier af teosofi og østerlandsk mystik (bl.a. hinduisme og buddhisme) skrev han nu sine værker, der kom til at stå som absolut modsætning til den tidligere virkelighedsnære frihedskamp. Med Gjellerups antimoderne drejning kom han til at indskrive sig i en tysk tradition, der indeholder så prominente navne som Thomas Mann, Stefan Zweig og Hermann Hesse.

Da Gjellerup rejste fra Danmark til Tyskland skrev han sig samtidig i nogen grad ud af den danske litteraturhistorie. Når Gjellerup, der i dag næsten er glemt i den læsende offentlighed, fik tildelt Nobelprisen i Litteratur sammen med Pontoppidan, er forklaringen den, at der i Nobelkomiteen var stor modvilje mod Pontoppidans negative menneskesyn. Gjellerup blev betragtet som det idealistiske modbillede, der kunne opveje mismodet.

Lidt paradoksalt kan Gjellerups emigration til Tyskland således på den ene side forklare, at han i samtiden opnåede den største internationale litterære anerkendelse, og på den anden side, at han blev glemt af eftertiden; idet det var i Tyskland, at Gjellerup fandt den idealisme, der var hovedbegrundelsen for at tildele ham Nobelprisen, mens han i bevægelsen mod det tyske skrev sig ud af sin naturlige plads i den danske litteraturhistorie.

Af Karl Gjellerup

En Idealist (roman 1878)

Det unge Danmark (roman 1879)

Antigonos (roman 1880)

Rødtjørn (digte 1881)

Arvelighed og Moral (guldmedaljeafhandling 1881)

Aander og Tider (digte 1882)

Germanernes Lærling (roman 1882)

En klassisk Maaned (rejseskildringer)

Brynhild (læsedrama 1884)

Vandreaaret (rejsebog 1885)

Tamyris (1887)

En klassisk Legende (1887)

Bryllupsgaven (1888)
Hagbart og Signe (1888)
Minna (roman 1889)
Ricard Wagner i Triologien Nibelungen Ring (1890)
Herman Vandel (drama 1891)
Wuthorn (drama 1893)
Møllen (roman 1896)
Ved Grænsen (Fortællinger 1897)
Tankelæserinden (Fortællinger 1902)
Offerildene (legendedrama 1903)
Pilgrimmen Kamanita (roman 1906)
Den fuldendte Hustru (legendedrama 1907)
Verdensvandrerne (roman 1910)
Rudolf Stens Landpraksis (roman 1913)
Guds Venner (roman 1916)

Om Karl Gjellerup

Af samtidens behandlinger af Karl Gjellerups kan nævnes: Herman Bang *Realisme og Realister* (1879); C.E. Jensen *Vore Dages Digtere* (1898).

Af eftertidens ikke overvældende mange behandlinger kan nævnes: G. Buchreitz' artikel i *Edda* (1930), s.400-33; Paul Rubow *Herman Bang og flere kritiske Studier* (1958); Georg Nørregård *Karl Gjellerup – en biografi* (1990); Olav C. Nybos disputats *Karl Gjellerup – ein literarischer Grenzgänger des Fin-de-Siècle* (2002).